

Blaskó Béla¹

Jogállamiság – értelmezési szilánkok

„I disapprove of what you say,
but I will defend to the death
your right to say it.”
(Evelyn Beatrice Hall)

Jogállamiság – jogállam? Problémafelvetés

A 21. évszázad második évtizedében leginkább különböző politikai megfontolásból előtérbe kerültek a jogállam (*rule of law*) értelmezésével, tartalmával, egyáltalán a létező (hiteles) definíciójával összefüggő viták.²

Maradva a jog- és államtudomány terrénumában megállapíthatjuk, hogy a szóban forgó kifejezés értelmezése – már honi rendszerváltozásunk folyamatában – nemcsak a publicisztikában, hanem gyakran még a szakirodalomban is összekeveredett olyan fogalmakkal, mint polgári állam, demokratikus állam vagy jogalkalmazás.

Kétségtelen, hogy a jogállamnak mint kategóriának különböző típusai és értelmezési szintjei alakultak ki. Így például találkozhatunk olyan megközelítéssel, amely a jogállam fogalmát alapvetően a törvények uralmával (*rule of law*) azonosítja.³ „A jogállam fogalma német találmány, mint az a jogtudományban közismert. Keletkezése az 1860-as évekre tehető, amikor is Bahr és Gneist azért hivatkoztak rá, hogy a közigazgatási aktusok bírói ellenőrzésére megfelelő jogalapot találjanak.”⁴

¹ Nyugállományú rendőr vezérőrnagy; professor emeritus, Nemzeti Közszerzői Egyetem Rendészettudományi Kar Büntetőjogi Tanszék. Kapcsolat: blasko.bela@uni-nke.hu.

² Hangsúlyozom, hogy a téma politikai vonatkozásai jelen tanulmány szempontjából érdektelenek. Semmilyen itt megjelenő megállapítás, állásfoglalás nem tekinthető egyúttal politikai véleményformálásnak. Törekvéseimet a tudományos jellegű megközelítés irányítja.

³ Wilhelm Aubert: A jogállam (a törvények uralma). In *Jogállam. Budapesti Jogi és Politikai Szemle*. Budapest, Joguralom Alapítvány, 1993. 53–70.

⁴ Szabó András: A jogállamiság a Német Alaptörvényben. *Jogtudományi Közlöny*, 46. (1991), 11–12. 249.

A jogtudományi irodalomban először Robert von Mohl használta *Polizei-wissenschaft* című tanulmányában.⁵

Más források szerint Welcker már 1813-ban használta a következő kifejezést: „Rechtsstaat ist der Staat der Vernunft”,⁶ valamint nyomában Robert von Mohl 1829-ben.⁷

E néhány szerzőre hivatkozva is érzékelhető, hogy e fogalmat sokan és sokféleképpen értelmezték. Így talán ma is aktuálisnak tekinthetjük Balogh Artúr egykori gondolatát, miszerint: „Az állam tudományát illetően, nincs kifejezés, amelynek többféle tartalmat adtak, amellyel különbözőbb fogalmakat igyekeztek volna kifejezni, mint a »jogállam« kitétele.”⁸

Egyesek egy, mások több ismérv- vagy szempontrendszer segítségével írják le e fogalmat. Leggyakrabban bizonyos jogi szempontok azonban mindig szerepelnek az érvelésekben. Például: „[a] jogállam tudott módon a parlament jogalkotási monopóliumát követeli meg. Ezt teszi két okból: az államhatalom megosztásának jogállami követelménye s a parlament demokratikus legitimitása miatt.”⁹

Felmerülhet kérdésként az is, hogy mennyiben eltérő, illetve azonosítható a jogállamiság egy adott alkotmányjogi berendezkedés legitimitációjával. Magának a legitimitásnak az értelmezése jelentős átalakulásokon ment keresztül; Magyarországon a múlt században – lényegében – a koronázási szertartással végbement – monarchikus – trónutódlásra korlátozódott. Nem egyéb tükröződött ebben a felfogásban is, mint az, hogy valamennyi történelmi korszakban az adott társadalmak hatalmi „elitjei” – hathatós legitimitációs eszmerendszerek kimunkálásával – arra törekedtek, hogy uralkodásukat olyan színben tüntessék fel, úgy fogadtassák el a társadalom tagjaival, hogy azokban a hatalomgyakorlás jogosságával, az erre való elhivatottsággal, az esetleges isteni küldetéssel összefüggésben a gyanú legkisebb árnyéka se vetődjön fel.

A kereszténység ideológusai a túlvilági legitimitációval évszázadokon keresztül – kezdve a korai feudalizmustól egészen az újkor hajnaláig – elsősorban a világi hatalomgyakorlás legitimitációjához járultak hozzá, amihez képest csak másodlagosnak tekinthető az, hogy a hatalomgyakorlás szerkezetét mi jellemezte. Az erősen vallásos beállítottság (ezzel paralel az eretnek gondolatok szervezett

⁵ Rudolf Gneist: *A jogi állam*. Budapest, MTA, 1875. 275.

⁶ Karl Theodor Welcker: *Die letzten Gründe von Recht, Staat und Strafe*. Aalen, Scientia, 1964. 6. kap. 25.

⁷ Robert von Mohl: *Das Staatsrecht des Königreichs Württemberg*, 1. Teil. In Detlef Merten: *Rechtsstaat und Gewaltmonopol (Recht und Staat in Geschichte und Gegenwart)*. Tübingen, Mohr, [1829] 1975. 8.

⁸ Balogh Artúr: *Jogállam*. Budapest, MTA, 1914. 32. Idézi Morvai Krisztina: *Emberi jogok, jogállamiság és a „visszamenőleges” igazságszolgáltatás*. *Jogtudományi Közlöny*, 47. (1992), 2. 62–63.

⁹ Georg Brunner: *Jogalkotás a jogállamban*. *Magyar Jog*, 40. (1993), 5. 262.

üldözése, az eretnekek kiirtására tett törekvések) mellett elsősorban azt kellett elfogadtatni az emberekkel – ha másként nem, az engedetlenségtől való rettegésnek az ébrentartásával, a túlvilági borzalmak képei, víziói gondolataikba ültetésével kialakított félelmeknek a segítségül hívásával –, hogy a „kiválasztott” (király, császár stb.) hatalma isteni eredetű. A cél elérése mellett tényleg belátható, hogy nincs primer jelentősége az adott hatalmi berendezkedés strukturális felépítésének.

Jelentős változás következett be e téren akkor, amikor kifelé, a pápai befolyástól való függetlenség megalapozása érdekében, valamint a társadalmon belül a rendek felé a hatalomgyakorlás igazolásának szükséglete – az abszolút monarchiák kialakulásakor – megnövekedett. Nagymértékben felerősödtek azok a nézetek, amelyek a király – az abszolút monarchia letéteményesének – hatalmát közvetlenül az Istentől eredeztetik. A francia abszolutizmus ismert alakja, Jean Bodin, államelméletében egyenesen „Isten földi leképezőjének” tekintette a királyt. A legitimáció ilyen értelmezése viszonylag hosszú időn keresztül elhúzódott, hiszen XIII. Leó pápa 1885-ben napvilágot látott enciklikája még a 19. század végén is változatlanul isteni akaratra vezette vissza a közhatalom eredetét és céljait.

Az egy központból induló állami akaratképzésnek a fenti legitimációs elv messzemenően megfelelt, és jelentős igazolást adott.

Hobbesnál viszont az abszolút monarchia erősen centralizált, központi hatalmának világi igazolásával találkozunk. Legitimációs elméletét az emberben levő rossz tulajdonságokra vezette vissza, amelyek miatt igazolhatónak tartja az állam szükségességét, valamint a centralizált és erős államhatalmat. Hobbes tehát – jelentős előrelépésként tapasztalati tényekkel operálva – a hitelvekkel való irracionális igazolás helyére a racionálisan nem vitatható, empirikus indokokat helyezte.¹⁰

A polgárosodás folyamatában, mindazokban a küzdelmekben, amelyekben a polgárság egyenjogúságának kivívása érdekében egyre gyakrabban konfrontálódott a feudális arisztokrácia a monarchikus hatalomgyakorlás erőszakszerveivel, mindinkább tarthatatlanná, ideológiailag igazolhatatlanná vált a monarchia hatalomgyakorlásának isteni eredetű legitimációja. A hangsúly áttevődött – és ebben élenjárnak a felvilágosodás ideológusai – a társadalomtól származtatott hatalomgyakorlás legitimációjára.

A 20. század első éveitől kezdve jelentős hangsúlyeltolódás észlelhető a legitimitás fogalmának értelmezésével összefüggésben. A korábbi megítélés helyett – amely szerint az államhatalom legitimitásának fő kérdése a hatalomváltással összefüggő alkotmányjogi formák betartása –, az említett hangsúlyeltolódás következtében, előtérbe kerültek azok a nézetek, amelyek szerint a legitim államhatalom alapvető ismérve annak a társadalom általi elfogadottsága. A megfelelő érvekkel magát igazolni tudó és a társadalom által elfogadott államhatalom e fel-

¹⁰ Takács Imre (szerk.): *Összehasonlító alkotmányjog. Első rész.* Budapest, Tankönyvkiadó, 1984. 23.

fogás szerint ad absurdum akkor is legitimnek tekinthető, ha például királygyilkosságon alapul. Ennek az átértelmezésnek legnagyobb hatású alakja Max Weber. A társadalomban ténylegesen létező és működő mechanizmusok hatására, amelyekre Weber az államhatalom legitimitásának fenti értelmezésével rámutatott, az ő közreműködésével – egyébként tekintettel a századunkban felfokozódó, az államhatalom igazolása iránti igényre, valamint arra, hogy a társadalom tartós, stabil fejlődése csak társadalmi elfogadottság mellett képzelhető el – a politológiai, de a szociológiai irodalomban is fokozatosan bevetté vált a legitimitás ilyen felfogása.¹¹

„Fogalmi pontosítással a legitimitást egy államhatalom igazolása hatékonyságának, és ennek révén az államhatalom társadalmi elfogadottságának tekinthetjük. Ezt az állapotot különböző mechanizmusok révén tudják az államok elérni – ezek a legitimációs folyamatok.”

A magam részéről, amennyiben az államhatalom legitimitása – weberi értelmezésben – részben az államhatalom társadalmi elfogadottságát is jelenti, annyiban, de csakis annyiban, azt a jogállamiság egyik alkotóelemének tekintem.

A fentieket is figyelembe véve ahhoz, hogy tisztázni tudjuk, mit is jelenthet maga a „jogállamiság” fogalom, még tovább kellene vizsgálódnunk, áttekintve többek között az államtudománynak az államok osztályozására vonatkozó tanait.

Továbbá különösen napjainkban nemcsak a jogállammal, hanem a jogállami büntetőhatalommal szembeni követelmények vonatkozásában is alkotóelem az alkotmányos – tágabb értelemben is vett – büntetőjog eklatáns elfogadása.¹² E vizsgálódások azonban szétfeszítenék jelen tanulmány kereteit. A továbbiakban inkább – ugyan vázlatosan, de – a rendszerváltást követő *első évek*¹³ honi büntetőjogi rendelkezései tükrében követjük nyomon a *jogállamivá fejlődés folyamatát*.

A rendszerváltás kezdeti éveinek büntetőjogi reformjai

A büntetőjogi szabályozás már a reform első évében, 1988-ban követte a társadalmi változásokat. Majd a jogrendszer változása oly mértékben felgyorsult, hogy néha már az az aggodalom alakulhatott ki, a jog elvesztheti a társadalmi rendet

¹¹ Takács (1984): i. m. 22–23.

¹² Horgos Livia: Gondolatok a jogállami büntetőhatalom és az alkotmányos büntetőjog korrelációjáról. In Madai Sándor – Pallagi Anikó – Polt Péter (szerk.): *Sic itur ad astra. Ünnepi kötet a 70 éves Blaskó Béla tiszteletére*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020. 239.

¹³ Jelen írásban terjedelmi korlátok miatt a rendszerváltás első – mintegy – fél évtizedének áttekintésére adódik lehetőség. Természetesen büntetőjogunk mind mai napig tartó „fejlődése” is – egyfajta nézőpontból (mint erre később is utalok) – fontos következtetések levonására biztosít lehetőséget a honi jogállamiság kérdésével kapcsolatban.

biztosító funkcióját, amit Fuller – gyakran idézett – kifejezésével élve a jognak a rend belső moralitást ellátó funkciójának is nevezhetünk.¹⁴

Az 1988. évi XII. törvény a Btk.¹⁵ módosításáról megalkotásával tulajdonképpen megkezdődött a büntetőjog, illetve a büntetőjogi szabályozás átfogó reformja. Az említett törvény két – a korábbi „szocialista” Btk. relációjában – új bűncselekményt hozott be a büntetőjogba. Nevezetesen: a Btk. 298/A. §-ában megfogalmazott „A gazdasági társaság vezető tisztségviselőjének visszaélése”, illetve a Btk. 298/B. §-ában írt „Az alaptőke vagy törzstőke csorbítása” című tényállásokat.

Az 1989. évi II. törvény az egyesülési jogról a Btk. 212. §-ának helyébe léptetett új rendelkezést.

Az 1989. évi III. törvény (a gyülekezési jogról) kiegészítette a Btk.-t a 228/A. §-ával beiktatott „Az egyesülési és gyülekezési szabadság megsértése” *tényállásával*.

Az 1989. évi XVI. törvény (a Btk. módosításáról) hatályon kívül helyezte a halálbüntetés kiszabásának lehetőségét a Btk. X. fejezetében írt bűncselekmények vonatkozásában.

Az 1989. évi XXIII. törvény (a Btk. módosításáról) két új bűncselekményt állapított meg, ezek: Btk. 336/A. § „A polgári szolgálat alóli kibúvás” és a Btk. 336/B. § „A polgári szolgálat teljesítésének akadályozása”. Ugyanezen törvény helyezte hatályon kívül a Btk. 266. §-ában írt „Közveszélyes munkakerülés”-t.

Az 1989. évi XXV. törvény (a Btk. módosításáról) rendelkezései jelentős mértékben módosították a Btk. X. fejezetében megfogalmazott állam elleni bűncselekményeket, illetve a Btk. VIII. fejezetét érintve – többek között – módosították a „katona” *büntetőjogi fogalmát*.

Az 1989. évi XXVIII. törvény (a külföldre utazásról és az útlevélről) a Btk. 217. §-a – a „Tiltott határátlépés” – és 218. §-a – az „Embercsempészség” – (1) és (2) bekezdésének a helyébe léptetett új rendelkezéseket.

Az 1989. évi LIV. törvény (a Btk. módosításáról) a Btk. 79–81. §-ainak hatályon kívül helyezésével megszüntette a „Szigorított őrizet”-et.

Az 1990. évi IV. törvény (a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról) beiktatta a Btk.-ba a 174/A. § alatt a „A lelkiismereti és vallásszabadság megsértése” *tényállását*.

Az 1990. évi VI. törvény (egyes értékpapírok nyilvános forgalombahozataláról, valamint az értékpapírtőzsdéről) kiegészítette a Btk.-t a 300/A. § – azóta már hatályon kívül helyezett tényállásával – a „Tiltott értékpapír-kereskedelem”-mel.

¹⁴ Lon L. Fuller: *The morality of law*. New Haven, Yale University Press, 1964. 644.

¹⁵ A továbbiakban felhívott törvényhelyek az 1978. évi IV. törvény (a Büntető Törvénykönyvről) rendelkezéseire utalnak.

Az 1990. évi XIII. törvény (a Btk. módosításáról) kiegészítette, illetve módosította a Btk. 211. §-ában írt „A választás, a népszavazás, és a népi kezdeményezés rendje elleni bűncselekmény”-t.

Az 1990. évi XIV. törvény (az alkoholisták bíróság által elrendelt intézeti gyógykezelésének megszüntetéséről) a Btk. 70. § (2) bekezdése, valamint a Btk. 30. § (1) bekezdés *i)* pontjának módosítása mellett, hatályon kívül helyezte a Btk. 76. §-ának – a magyar jogrendszerben korábban is jelentős mértékben vitatott – az elkövetői körökben egyszerűen csak „Nagyfa” néven közismert jogintézményét.

Az 1990. évi LXXXVII. törvény (az árak megállapításáról) az „Árdrágítás”-ra vonatkozóan hatályon kívül helyezte a Btk. 301. § (1) bekezdés *b)* pontját és a 302. § (2) bekezdését.

Az 1991. évi XLI. törvény (a közjegyzőkről) kiegészítette a Btk. 137. §-ának a hivatalos személyi körre vonatkozó meghatározását, bevonva e körbe a közjegyzőket is.

Az 1992. évi XIII. törvény (a Btk. módosításáról) a Btk. 289. §-ának helyébe „A számviteli fegyelem megsértése” tényállását, a Btk. 290. §-ának helyébe a „Csődbüntett” tényállását, a Btk. 291. §-ának helyébe pedig a „Hitelező jogtalan előnyben részesítése” tényállását léptette.

Az 1993. évi XVII. törvény (a Btk. módosításáról) – a II. Büntető Novella – jelentős nagyságrendű jogszabályanyaggal változtatja a büntető kódexet. A hazánkban végbement változások, az Alkotmányban megjelent új intézmények, az Alkotmánybíróság döntése a halálbüntetés eltörléséről, a társadalom értékrendjének módosulásai, és végül számos új, büntetőjogi üldözést kívánó magatartásforma megjelenése szükségessé tette a hatályos Btk. szabályainak részbeni megváltoztatását.

A II. Büntető Novella Javaslatának (Javaslat) rendelkezései igazodtak azokhoz az elvekhez, kriminálpolitikai tételekhez, amelyek alapul szolgáltak a büntetőjog egészének átalakításához.

A Javaslat így tovább közelített az igazságos, a tett súlyához igazodó büntetés elvéhez. Ezt fejezték ki a visszaesőkre vonatkozó új rendelkezések, valamint a Javaslat azon szabálya, amely szerint az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása esetén a bíróság a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját az ítéletében meghatározza.

A Javaslat rendelkezései kifejezésre juttatták, hogy az új társadalompolitikai viszonyok között a személyi szabadság, az emberi méltóság és a becsület kiemelkedő értékek. Ezért bevezette az emberrablás büntettét és általában szigorúbb büntetéseket helyezett kilátásba a személyi szabadság megsértőivel szemben. Fokozott büntetőjogi oltalmat kívánt biztosítani a legvédtelenebbeknek, a gyermekeknek, ezért a házasság, a család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények körében növelte a kiskorúak sérelmére elkövetett bűncselekmények

büntetőjogi fenyegetettségét. Új minősítő körülményekkel érzékeltette, hogy szigorúbban ítéendő meg a tett, ha az áldozat kiskorú.

A Javaslat követte azt az általánosan elismert tételt, hogy a büntetőjogi beavatkozást észszerű korlátok közé kell szorítani. Ezért szűkítette azoknak a normasértéseknek a körét, amelyek miatt a felelősségre vonás a büntetőjog területén történik. Nem kívánta a büntetőjog eszközeivel üldözni azokat, akik többé-kevésbé maguk is áldozatok. Súlyos büntetéssel fenyegette azokat az elkövetőket, akik a prostitúció feltételeit biztosítják, abból hasznot húznak, de megszüntette magának az üzletszerű kéjelgésnek a büntethetőségét. Módot adott arra, hogy a kábítószerfogyasztók esetében mellőzzék a felelősségre vonást, ha a gyógyítás jobb eredményt ígér. A kóros szenvedélykeltésnél megszüntette a fiatalkorúak büntethetőségét, és felszámolta a hatályos jog azon rendelkezését, amely szerint egy szabálysértésként értékelt magatartás a különös visszaesői minőség folytán már büntetőjogi felelősségre vonást eredményez. A mentesítésre vonatkozó új szabályok egyebek mellett azt szolgálták, hogy azok, akik a törvényekkel szembehelyezkedtek, ne viseljék értelmetlenül hosszú ideig a büntetett előélet bélyegét.

A Javaslat arra törekedett, hogy a hatályos jogban ismert legsúlyosabb büntetési nemet, a szabadságvesztést reálisan helyettesíteni képes szankciók alkalmazására is mód nyíljen. Az életképtelen, illetve a társadalmi átalakulás folytán létalapjukat veszített intézményeket, amilyen a kijelölt munkahelyen végrehajtandó javító-nevelő munka és a szigorított javító-nevelő munka, megszüntette. Szélesítette viszont a közérdekű munka, a pénzbüntetés, valamint a főbüntetés helyébe lépő mellékbüntetések alkalmazásának lehetőségét.

A Javaslat igyekezett a jogalkotó és a jogalkalmazó kompetenciája közötti egyensúlyt megteremteni azáltal, hogy a felesleges törvényi kötöttségeket megszüntette. Mellőzte az enyhítő szakasz kivételességét, szélesítette az önállóan alkalmazható mellékbüntetések alkalmazásának körét, és tágította a büntetési tételek egy részét. A többszörös és különös visszaesőknél sem tette kötelezővé a szabadságvesztés büntetés kiszabását, ha a bűncselekményt nem kizárólag szabadságvesztéssel fenyegeti a törvény, és eltörölte a szabadságvesztés alsó határát emelő rendelkezést is. Mindezek a szabályok lehetőséget adtak a bírónak a kellő differenciálásra a büntetés kiszabásánál.

A gazdasági bűncselekmények körében a Javaslat kiiktatott a Btk. XVII. fejezetéből olyan bűncselekményeket, amelyek a piacgazdaság gátját képezték, és egyúttal új bűncselekményeket is bevezetett.¹⁶

Az 1993. évi XXXII. törvény (a büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. törvényerejű rendelet módosításáról) a Btk. 82. §-ban szabályozott „A pártfogó felügyelet” rendelkezését módosítja, illetve új bekezdésekkel egészítette ki.

¹⁶ Az 1993. évi XVII. törvényjavaslat (a Btk. módosításáról) indoklásából.

Az 1993. évi XLV. törvény (a Btk. módosításáról) beiktatta a Btk.-ba a 269/B. §-ban írt „Önkényuralmi jelképek használata” tényállását. A törvény preambulumban kifejtettek szerint a jogszabály megalkotásának indoka:

„A XX. század szélsőséges politikai eszméi Európában és Magyarországon a hatalom erőszakos megszerzésére és kizárólagos birtoklása útján olyan diktatúrákat hoztak létre, amelyek semmibe vették az emberi jogokat és magyar állampolgárok tömeges kiirtásához vezettek. Az Országgyűlés abból kiindulva, hogy az említett szélsőséges eszméket magukénak valló államok, szervezetek, mozgalmak jelképeinek használata fájó sebeket szaggat fel és összeegyeztethetetlen alkotmányos értékeinkkel, az alábbi törvényt alkotja [...]”¹⁷

Az 1993. évi LXXI. törvény (Az ENSZ Biztonsági Tanácsának a Jugoszláv Szövetségi Köztársaságra [Szerbia és Montenegró] vonatkozó határozatai végrehajtásáról, valamint a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény kiegészítéséről) a Btk.-t a „Nemzetközi jogi kötelezettség megszegése” elnevezésű, a 261/A. §-ában írt tényállással egészítette ki.

E Btk.-kiegészítés megalkotása szorosan összefüggött azokkal az intézkedésekkel, amelyeket az Országgyűlés az ENSZ Biztonsági Tanácsának a Jugoszláv Szövetségi Köztársasággal (Szerbia és Montenegró) kapcsolatos 757/1992., 760/1992. és 820/1983. számú határozataiban elrendelt intézkedések végrehajtására, illetve az ENSZ Alapokmányából eredő és a Magyar Köztársaság által nemzetközi szerződésekben vállalt nemzetközi kötelezettségek teljesítése érdekében tett.¹⁸

Az 1993. évi CXII. törvény (a pénzintézetekről és a pénzügyi tevékenységről szóló 1991. évi LXIX. törvény módosításáról) a Btk.-t a „Jogosulatlan pénzügyi tevékenység”-et szabályozó 298/D. §-sal, illetve a „Banktitok megsértése” elnevezésű 300/A. §-sal egészíti ki.

Az 1994. évi IX. törvény a büntető jogszabályok módosításáról mintegy harminc §-t érintően módosította, egészítette ki a Btk. anyagát. Néhány – már a korábbi szabályozásban is meglévő – jogszabályhely tartalmi pontosítása mellett olyan „új” tényállások nyertek megfogalmazást, mint például a Btk. 263/B. §-ában írt „Fegyvercsempészet”, a Btk. 296. §-ában írt „Áru hamis megjelölése”, a Btk. 296/A. §-ában írt „A fogyasztó megtévesztése”, a Btk. 297. §-ában írt „Tartozás fedezetének elvonása”, a Btk. 297/A. §-ában írt „Hitelezési csalás”, a Btk. 298/C. §-ában írt „Valótlan érték megjelölése”, a Btk. 299. §-ában írt „Gazdasági adatszolgáltatás elmulasztása”, a Btk. 299/A. §-ában írt „Bennfentes értékpapír-kereskedelem”, a Btk. 299/B.§ -ában írt „Tőkebefektetési csalás”, a Btk.

¹⁷ Az 1993. évi XLV. törvény preambuluma (1993).

¹⁸ Az 1993. évi LXXI. törvény preambuluma (1993).

300. §-ában írt „Üzleti titok megsértése”, a Btk. 300/C. §-ában írt „Számítógépes csalás”, a Btk. 303. §-ában írt „Pénzmosás”, a Btk. 313. §-ában írt „Váltóhamisítás”, a Btk. 313/B. §-ában írt „Bankkártya-hamisítás”, a Btk. 313/C. §-ában írt „Bankkártyával visszaélés”, a Btk. 320. §-ában írt „Hanyag kezelés”.

A büntetőjogi reformfolyamat szempontjából kiemelkedő jelentősége van az 1989. évi XXXII. törvénynek, amely az Alkotmánybíróságról rendelkezett. Ennek ismertetése azonban már egy másik dolgozat témája lehet.

E pontban vázlatosan felhívtuk és áttekintettük a honi rendszerváltozás indulása szempontjából nevezetesnek tekinthető, elsősorban a Btk.-t érintő változásokat. Ezek talán alkalmasak *következtetések levonására*, illetve arra, hogy visszatekintsünk, hogyan is indult el büntetőjogunk a jogállami követelményeknek eleget tevő változtatások útján.

Irodalomjegyzék

- Az 1993. évi XLV. törvény preambuluma. *Magyar Közlöny*, (1993), 56.
- Az 1993. évi LXXI. törvény preambuluma. *Magyar Közlöny*, (1993), 97.
- Aubert, Vilhelm: A jogállam (a törvények uralma). In *Jogállam. Budapesti Jogi és Politikai Szemle*. Budapest, Joguralom Alapítvány, 1993. 53–70.
- Balogh Artúr: *Jogállam*. Budapest, MTA, 1914.
- Brunner, Georg: Jogalkotás a jogállamban. *Magyar Jog*, 40. (1993), 5. 262–268.
- Fuller, Lon L.: *The morality of law*. New Haven, Yale University Press, 1964.
- Gneist, Rudolf: *A jogi állam*. Budapest, MTA, 1875.
- Horgos Livia: Gondolatok a jogállami büntetőhatalom és az alkotmányos büntetőjog korrelációjáról. In Madai Sándor – Pallagi Anikó – Polt Péter (szerk.): *Sic itur ad astra. Ünnepi kötet a 70 éves Blaskó Béla tiszteletére*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020. 233–240.
- Mohl, Robert von: Das Staatsrecht des Königreichs Württemberg, 1. Teil. In Detlef Merten: *Rechtsstaat und Gewaltmonopol (Recht und Staat in Geschichte und Gegenwart)*. Tübingen, Mohr, [1829] 1975.
- Morvai Krisztina: Emberi jogok, jogállamiság és a „visszamenőleges” igazságszolgáltatás. *Jogtudományi Közlöny*, 47. (1992), 2. 62–71.
- Takács Imre (szerk.): *Összehasonlító alkotmányjog. Első rész*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1984.
- Szabó András: A jogállamiság a Német Alaptörvényben. *Jogtudományi Közlöny*, 46. (1991), 11–12. 249–254.
- Welcker, Karl Theodor: *Die letzten Gründe von Recht, Staat und Strafe*. Aalen, Scientia, 1964.